

Москвін Я.В.
аспірант кафедри теорії
культури і філософії науки,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

Етика та естетика в антропології літератури – конфлікт чи співробітництво?

Зазвичай питання щодо етики в літературі обов'язково веде до питання щодо естетики (під якою можна розуміти все інше, що не може бути проінтерпретовано у практично-моральному сенсі). Ці два поняття утворюють вічну пару, хоча й вважаються деякими теоретиками протилежностями, які знаходяться у стані конфлікту. Наскільки література спроможна витримати бійню між чистою естетикою та літературним мораліте, чи залишиться щось в літературній творчості після того, як ми зіштовхнемо в ній красу та мораль? Чи не перетвориться література тільки на поле ідеологічних битв, якщо поставити на перше місце дбання про мораль і справедливість? Чи не втратить література своє призначення, якщо стане на кшталт живопису робити тільки естетичні замальовки (хоча і живопис має не тільки естетичну сторону)? Позицію верховенства етики в літературі підтримують та захищають ні хто інші як постмодерністи. Серед яких теоретики неомарксизму, фемінізму, психоаналізу, нового історизму (теорія М. Фуко та ін.) Цю боротьбу за мораль влучно визначив Г. Блум, який описував ситуацію в сучасній теорії літератури [1].

Західний літературний канон знаходиться в дискусійному стані і його репутація постійно під загрозою. Чи потрібно взагалі мати класичний канон літературних творів, задаються питанням сучасні теоретики. Якщо включати до канону забагато творів, то це зруйнує саму ідею канону. Постмодерні філософи розкритикували метафізику, вони піддали сумніву гносеологію, вони залишили тільки етику та постійний моралізм, який стосується певних меншин, яких потрібно захищати та знедолених, за яких треба помститися. Для цієї помсти потрібно хоча б включити в літературний канон книги,

написані жінками, написані темношкірими та всіма, кого за їхньою думкою принижували в історії та кому не вистачало свободи. Таку картину являє собою літературна теорія, вона або завзято виступає за ідеологію, або навпаки, відсторонюється від реальності та займається тільки естетичним.

Погляд у перспективі історії на читання як особистісну практику дає змогу краще зрозуміти акт читання у всій його багатогранній корисності для людини. Література пройшла шлях від пафосу повчання у середньовічній літературі до розважальних історій в дусі детективів. Однак, це не скільки зміна літератури, а скільки зміна практики читання, твори ж можуть залишатися одні й ті ж самі. У «Діяннях Римських» зібрані історії із різноманітних джерел, які були створені у різні часи, на них можна побачити як література змінює свої задачі протягом часу. Ця літературна пам'ятка як окрема збірка творів скомпільована із більш старих джерел, але акценти багатьох історій перероблені. Це дуже показовий збірник для літератури Середньовіччя та він містить не тільки компіляцію певних розповідей та притч, але також має інтерпретацію цих історій. Після кожної історії, або перед нею, міститься морально-духовний висновок. Цей висновок формулюється як імператив, він втішає та пропонує подивитися на ситуацію з точки зору християнської мудрості.

У «Діяннях римських» авторами-компільаторами зроблена спроба зібрати якнайбільше історій із людського життя, які б наглядно демонстрували християнські ідеї. Тобто, історії зібрані із різноманітних джерел, але суть в тому, щоб показати переваги християнського життя та способу мислення. Зараз ми також можемо прочитувати ці історії класично, а можемо інтерпретувати їх по-новому. Наприклад, у романі Томаса Мана «Доктор Фаустус», головний герой, композитор Адріан Леверкюн, пише музику на «Діяння Римські». У його інтерпретації ці історії здаються найвними, простими та цікавими для розважання. Себто сенс повністю змінився, хоча матеріал залишився таким же самим. Віртуозна музика ніби грає з цими середньовічними легендами у гру, але для людини ХХ століття рішення моральних проблем, які представлені в цій книзі вважаються не

такими ж серйозними і це дуже показово, тому що Середньовіччя мало за мету літератури не розваги, не просто інформування, не текст заради тексту, а повчання та *духовне зростання як ціль*.

Навіщо взагалі писати те, чого не існує і те, що вигадка – задавалися питанням середньовічні автори. Текст сам по собі вже має певну сакральність, тому до нього повинно потрапляти лише те, що гідне цього та буде корисним. Середньовічний автор загалом і давній автор взагалі був упевнений в тому, що він пише правду, описує тільки існуючі речі, а не створює художню літературу (тому його складно назвати автором у сучасному розумінні цього слова). У сучасній герменевтиці, навпаки, існує навіть думка про те, що текст нічого не означає — це просто письмо, як його наповнити залежить від нас і ми будемо розпоряджатися їм, він ніби належить нам (що не досить правильно, бо своїх думок у нас дуже мало, ми постійно черпаємо їх з різних джерел). Наша психіка сприймає інформацію навіть якщо ми не хочемо цього робити. Цей факт допомагає відійти від невдалої думки, що неважливо що за текст, тільки читач визначає його смисл та цінність для себе. Якщо зовсім не зважати на етику в літературі та ствердити чисту естетику як центр будь-якого твору, тоді ми втратимо децю інше. Мистецтво заради мистецтва естетично вдовольняє та працює на природне прагнення людини до прекрасного та піднесеного. Однак такий підхід до літератури не дає їжі для розуму, він безплідний та замкнений у собі.

Автономія естетичного не обов'язково веде до розвитку краси та глибини. На практиці відбувається навпаки, поняття прекрасного виходить з ужитку, сама «краса» також піддається нападам з різних сторін, ніби вона суб'єктивна, чи застаріла, чи просто непотрібна за відомими словами О. Вайлда [3, с. 2]. Однак самому О. Вайлду для життя краса була дуже потрібна, навіть практично необхідна. Чи існує якийсь третій варіант, де б етика та естетика не сперечалися між собою в літературній критиці? Замість того щоб кидатися то в один то в інший бік та впадати в крайнощі, можна спробувати поєднати ці дві важливі характеристики літератури. Можна

переформулювати цю проблему як конкуренцію між формою та змістом в літературі. Однак за висловом англійського літературного критика Г. Честертона [4], у мистецтві форма і є змістом, а сенс будь-якої картини в її рамці (тобто в художніх умовностях). Розбирати форму (естетику) та зміст (ідеї) окремо не тільки непродуктивно, а й навіть шкідливо для гарного мистецького смаку. Все це присутнє в літературі одразу, і в акценті на слові «присутнє» криється ключ до розв'язання цієї дилеми. Присутність як категорія, яку докладно описав Х. Гумбрехт у своїй роботі-маніфесті [2] може наблизити нас до розуміння літературності краще, для цього не потрібно зводити літературу до набору значень. Тобто, не раціоналізувати її заздалегідь та не вважати, що можна раціонально описати всі впливи, які вона робить на людину. Х. Гумбрехт також як і О. Вайлд вважає, що мистецтво не повинно бути практично корисним. Однак воно переносить людину у інший простір та створює, або за механістичним висловом цього автора «виробляє» ефект присутності. Не так важливо у даному разі який статус надається поняттю «ефект», головне що мистецтво може говорити неопосередковано, без «розуміння», не тільки як інтерпретація значення, а також як «присутність».

Однак на цьому вдовольнитися замало, сама педагогіка у розумінні Х. Гумбрехта та мораль у моєму розумінні починаються тільки після цього акту. Тільки після того як ефект привів нас до катарсису, можна почати говорити про зміну людини, а отже її етичну, цебто практичну перетворюваність. Х. Гумбрехт не йде так далеко та дещо відстороняється від такого розуміння особистісних практик. Незважаючи на це, я бачу продовження цієї концепції у тому, що етика та естетика в літературі можуть бути примирені. Навіть якщо в якомусь конкретному творі існує дисонанс між цими поняттями, загальне дослідження цього питання скоріше доходить до єдності між етикою та естетикою, яке може дати нам більше, ніж сподівається сучасна теорія.

Література

1. Блум Г. Западный канон. Книги и школа всех времен. / пер. с англ. Д. Харитонова — М.: Новое литературное обозрение, 2017. — 672 с.
2. Гумбрехт Х. Производство присутствия: Чего не может передать значение / пер. с англ. С. Зенкина. — М.: Новое литературное обозрение. — 2006. — 184 с.
3. Уайльд О. Портрет Дориана Грея. / пер. с англ. А. Абкина, — М.: Азбука-классика, 2010. — 320 с.
4. Честертон Г. К. Эссе / пер. с англ. Е. Трауберг. — М. : Эталон, 2016. — 296 с.